

Heidebeheer op de Hamert: net op tijd de fauna gered

De hei ziet er nu prachtig uit. Op veel plekken is de bedekking zelfs bijna 100 procent. Als we over het Noord-Limburgse landgoed De Hamert rijden, wijst district-beheerder Gerard Evenhuis voortdurend op de rijke schakering van kleuren. Hier volledige bedekking daar verderop komt er wat gras doorheen en ergens anders is het gras weer dominant. 'We hebben na jarenlang proberen en doorzetten een situatie bereikt waarin we de grassen in toom hebben en de heide weer terug. En het allerbelangrijkste is dat de unieke fauna zich weer heeft hersteld van de maatregelen die we in het verleden hebben uitgevoerd.'

Nationaal park De Hamert ligt even boven Venlo, tegen de oostoever van de Maas. Onderdeel van het park is Landgoed de Hamert, in beheer bij het Limburgs Landschap. Toen de stichting het gebied begin jaren zestig aankocht was het, zoals Evenhuis het noemt, nog een mooie 'VVV-heide': een strakke aaneengesloten vegetatie die vooral tijdens de bloei natuurlijk een prachtig beeld gaf. Niet lang na de aankoop echter begonnen de eerste verschijnselen al van de vergrassing. Een student van de Nijmeegse universiteit deed tijdens een onderzoek zelfs een voor die tijd vrij spectaculaire waarneming: een braamstruik op de heide! Toen vrij snel daarna de bramen en grassen steeds meer de overhand kregen over de heide, probeerde het Limburgs Landschap dat de eerste jaren nog tegen te gaan door regelmatig te

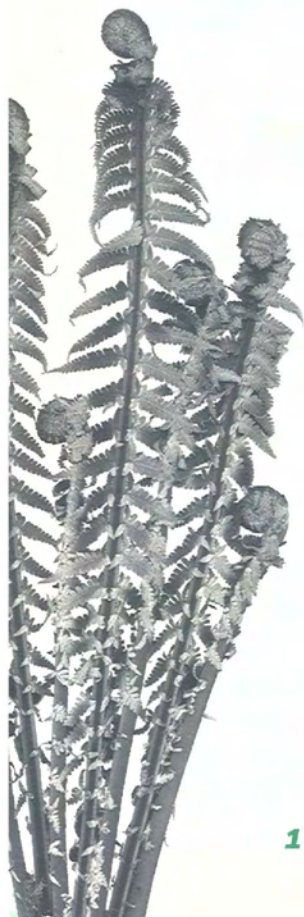

branden. Op korte termijn leek dat wel redelijk effectief, maar de grassen en bramen kwamen altijd terug. Met het branden los je het probleem van de overmatige voedingsstoffen niet op.

Keurige heidevelden

Evenhuis: 'Begin jaren tachtig zijn we daarom begonnen met het maaien van de heide. We merkten toen dat de grasproductie daardoor inderdaad afnam, maar nog niet erg spectaculair. We hebben dat een paar jaar volgehouden maar ervaringen elders met begrazen door rundvee leverden ook prima resultaten op. Hierdoor worden kale vlaktes voorkomen en ontstaat een gestructureerde vegetatie. We schakelden geleidelijk over van maaien naar begrazen. Als we ergens het gras flink hadden teruggedrongen, lieten we de koeien weer ergens anders grazen. In 1986 hebben de eerste stukken geplagd. Die resultaten waren adembenemend. Een jaar later had je een strak

heideveld zonder gras er tussen.' Behalve dat het na verloop van tijd zelfs wat saai werd, al die keurige heidevelden, bleek aan het plaggen en begrazen nog een veel groter probleem te kleven. Vreemd genoeg was al het beheer gericht op de terugkeer van de heide en de bijbehorende hogere planten en mossen. 'In die tijd realiseerden we ons nauwelijks wat voor effect al die maatregelen hadden op de fauna. Opeens merkte een onderzoeker van de Katholieke Universiteit Nijmegen op dat de zandhagedis die hier heel veel voorkwam, helemaal naar de randen van het terrein was verdreven! In het beheer hadden we ons veel te veel blindgestaard op de vegetatie en ondertussen de fauna helemaal vergeten. En dat terwijl het hier, samen met de nattere gedeelten, een faunistisch topterrein was met het groene kikkercomplex, heikikker, pad, en waarschijnlijk zelfs nog steeds de knoflookpad. En dan natuurlijk

ob+n nieuws

Kennisoverdracht natte schraallanden

Binnen het OBN-onderzoek aan natte schraallanden is de afgelopen jaren veel kennis opgebouwd over de mogelijkheden en onmogelijkheden van herstelbeheer. Het deskundigeteam natte schraallanden wil daarom dit jaar aan de slag om de praktisch toepasbare kennis te vertalen naar de praktijk en het beleid. Dit jaar zullen daarom een aantal beheerdersdagen georganiseerd worden en de eerste terrein-infobladen over herstel van natte schraallanden worden opgesteld. Nadere informatie bij ir. R. Hendriks, IKC Natuurbeheer, tel 0317-474857, e-mail r.j.j.hendriks@ikcn.agro.nl.

Handleiding EGM 2000

In 2001 kan voor het eerst subsidie effectgerichte maatregelen worden aangevraagd in het kader van de Subsidieregeling natuurbeheer 2000, dat onderdeel is van het Programma Beheer. Deze subsidie is de opvolger van subsidies die tot nu toe worden verleend in het kader van de Regeling effectgerichte maatregelen in bossen en natuurterreinen. De Handleiding 1996 Overlevingsplan Bos en Natuur, die toch al verouderd was, voldoet dan niet meer. Er wordt daarom gewerkt aan het schrijven van een "Handleiding EGM 2000" voor de aanvragers van subsidie effectgerichte maatregelen. Het is de bedoeling dat deze nieuwe handleiding 1 juli klaar is. Ten opzichte van de handleiding 1996 zullen o.a. de volgende wijzigingen plaatsvinden:

- * aanpassen aan de nieuwe subsidieregeling;
- * zo nodig herzien van voorschriften voor uitvoering van maatregelen;
- * zo nodig aanpassen van de status van de maatregelen per terreintype.

LASER-Zuidoost stelt de handleiding samen. Het IKC Natuurbeheer zal de gegevens aanleveren over de inhoudelijke kant van de maatregelen, en hiertoe overleg voeren met o.a. leden van de deskundigeteams. Het hele project "Handleiding EGM 2000" wordt begeleid door een kerngroep, waarin alle bij de uitvoering van EGM-maatregelen betrokken instanties, waaronder de beheerders, deelnemen.

NIEUW!! Deskundigeteam laagveenwateren

Laagveenwateren hebben sterk te lijden van vermessing en verdroging (zie OBN Nieuwsbrief 99/2). Om met succes maatregelen te kunnen plegen, ontbreekt nog vaak de nodige kennis. Het IKC Natuurbeheer heeft daarom vorig jaar aan het Kiwa een opdracht gegeven om in een eerste verkenning na te gaan wat voor laagveenwateren de belangrijkste bedreigingen en kennisleemten zijn. Op basis van de resultaten van deze studie is het urgent gebleken om nader onderzoek te doen en een deskundigeteam voor de laagveenwateren in te stellen. Het deskundigeteam laagveenwateren is in februari gestart onder voorzitterschap van dr. H. Hosper van het RIZA. Het team gaat dit jaar aan de slag met het schrijven van een basisdocument (zogenaamd 'prae-advies') waarin op basis van een analyse van de bedreigingen, de kennisleemten en de praktijkervaringen van de beheerders een actieplan wordt opgesteld voor het praktijkonderzoek aan de laagveenwateren. Nadere informatie bij ir. M. Fellingner, secretaris deskundigeteam laagveenwateren. IKC Natuurbeheer, tel. 0317-474940, e-mail m.fellinger@ikcn.agro.nl.

Gevraagd: foto's

Het IKC-Natuurbeheer heeft regelmatig fotomateriaal nodig voor allerlei OBN-publicaties (nieuwsbrief, folders, brochures, jaarverslag, infopanelen etc.). Het IKC wil daarom stapsgewijs een dia-archief OBN gaan samenstellen. We hebben daarbij vooral behoefte aan foto's over:

- de uitvoering van werkzaamheden,
- de relatie mens-natuur en
- de situaties vóór en na herstelmaatregelen.

Oproep: Wilt u als u in het bezit bent van OBN (gerelateerd) fotomateriaal en dit ter beschikking wilt stellen voor OBN-publicaties, contact opnemen met IKC Natuurbeheer, tel. 0317-474879, e-mail g.t.m.grimberg@ikcn.agro.nl. Uiteraard wordt de fotograaf altijd beloond met vermelding van naam in de OBN-publicatie! Ook horen we graag wanneer, waar interessante OBN-zaken zijn te fotograferen.

de grondbroeders zoals de roodborsttapuit, blauwborst, leeuweriken en nachtzwaluw en zeldzame insecten als de bonte zandloopkever en de heikrekkel die hier prima vertegenwoordigd is. We hebben gelukkig net op tijd ingezien dat het plag- en graasbeheer fruikend was voor die fauna en hebben daarop de beheersmaatregelen aangepast. Wat ons betreft zijn de resultaten van het OBN-praktijkonderzoek precies op tijd gekomen. De eerste jaren probeerden we wat omdat de kennis nu eenmaal minder beschikbaar was en het resultaat van ingrepen minder goed bekend was. Het onderzoek heeft nu duidelijke handvatten opgeleverd voor het beheer in het veld.'

Structuurvariatie

Tussen 1986 en 1990 zijn plagplekken uitgekozen waar de machines bij konden komen en waar de vergrassing flink had toegeslagen. Er zijn geen grote aaneengesloten stukken geplagd maar telkens kleine percelen. Dat is weliswaar duurder maar de fauna kon op die manier gemakkelijk een veilig heenkomen zoeken voor het geweld van de plaggemachines. Helaas is de depositie van stikstof nog steeds zo groot dat een vervolfbeheer nodig is om de nieuwe vergrassing tegen te gaan. Gerard Evenhuis: 'We hebben gekozen voor de Kempische heideschappen. Het zijn gemakkelijke dieren en ze zijn prima aangepast aan de omstandigheden. We hebben hier in principe een integrale begrazing over de hele 300 hectare open terrein. Je kunt dus ook mooi zien waar we in het verleden ooit hebben geplagd en waar niet. De geplagde stukken blijven vrijwel geheel vrij van gras, terwijl we op de andere stukken nu steeds meer heide tussen het gras terug zien komen. Het herstel van de heide gaat op die ongeplagde stukken dus veel langzamer. Bovendien zorgen de schapen voor structuurvariatie in de heide. Toen we alleen nog plagden, kreeg je een homogeen heide-laken terug. De schapen

zorgen er voor dat er hier en daar een open plek ontstaat, waar jonge heide opkomt en waar bovendien de zandhagedis zich prima thuis voelt. Het wordt allemaal veel gevarieerder.

Geiten

‘Overigens kunnen we de schapen, als de vergrassing om wat voor reden ergens opeens de kop op steekt, ook via een flexibel raster inzetten op een inclosure. Sommige mensen vinden dat wel erg veel lijken op tuinieren. Maar van de andere kant willen wij als Limburgs Landschap deze unieke heidegebieden, die ook een cultureel-ontstaanswijze hebben, in stand houden. Daar hoort een actief beheer bij.’

Mochten berken of bramen nog ergens een kans hebben gekregen, zet Evenhuis geiten in. Die maken heel effectief met hoorns de bast van de berken kapot waardoor deze afsterft. De eventuele jonge loten die vervolgens nog uitschieten, vreet de geit onmiddellijk op en de berk legt het loodje. ‘Het belangrijkste van deze methode is dat de berken dik genoeg moeten zijn. Zo niet, dan vreten de beesten alleen de twijgen op en schieten de berken

voortdurend weer opnieuw uit.’

Geen herintroductie

Wat Evenhuis betreft is na twintig jaar lang experimenteren een goed en werkbaar evenwicht bereikt. Betekent dat ook dat er wat hem betreft nu weer soorten uitgezet kunnen worden? ‘Het zou misschien wel kunnen maar wij hebben daar op dit moment geen behoefte aan. Als je kijkt naar de vegetatie was de droge heide van nature altijd al heel soortenarm. De meeste zeldzame soorten, zoals klein warkruid, rendiermossen en rood bekermos staan er nu eigenlijk wel weer, dus daar is herintroductie niet aan de orde. En voor de fauna geldt

hetzelfde: de meeste soorten

hebben we net op tijd kunnen redden. Alleen over het korhoen hebben we 15 jaar geleden eens een discussie gehad. Het idee is prima maar de omstandigheden zijn te slecht, denk ik. En dan gaat het met name om de hoge recreatiedruk en eentonige landbouw waardoor het korhoen het hier erg moeilijk zou hebben. Eerst moeten we er voor zorgen dat de biotoop wordt hersteld en de recreatie gezoneerd. Voorlopig zullen wij dus geen planten of dieren uitzetten. We blijven de discussies volgen en doen er ons voordeel mee maar we blijven er kritisch tegenover staan.’ •

Groene Stippen voor Rode Lijstsoorten

Helaas komt de natuur meestal slecht in het nieuws: het gaat weer wat slechter, er zijn planten- of diersoorten verdwenen of het is weer minder gevarieerd geworden. Toch valt er, zeker na het uitvoeren van OBN-projecten, vaak ook goed nieuws te melden. De natuur knapt zienderogen op. Het is daarom goed om naast de negatieve geluiden ook eens positief te berichten over de toestand van de natuur.

Een probleem is echter dat tot voor kort nauwelijks evaluaties zijn verricht van OBN-projecten.

Wel kunnen beheerders vaak

vertellen over de lokale resultaten in hun terrein. Ze weten welke soorten zijn teruggekeerd of welke zeldzame soorten zich uitbreiden. Maar een algemeen beeld van de effecten van OBN-projecten is er eigenlijk niet. Ook is het niet mogelijk om uitspraken te doen over de effectiviteit van maatregelen op soortsniveau. Het zou natuurlijk heel aardig zijn om met name te laten zien welke bedreigde Rode Lijstsoorten profiteren van bepaalde effect-gerichte maatregelen.

Tegen deze achtergrond hebben Renée Bekker en Evert-Jan Lammerts van de Dienst Landelijk

Gebied het idee uitgewerkt van ‘Groene Stippen voor Rode Lijstsoorten’. Het idee is om zeldzame soorten die profiteren van OBN-maatregelen positief te kenmerken met een ‘Groene Stip’. Hoe meer planten met een Groene Stip, hoe effectiever de maatregelen waren. Op die manier kun je mensen laten zien dat er naast de negatieve ook positieve zaken zijn te melden: ‘Groene Stippen’.

Positieve trend

Als basis voor de stippen dient de Rode Lijsten van hogere planten. Per ecosysteem is bekeken van

colofon

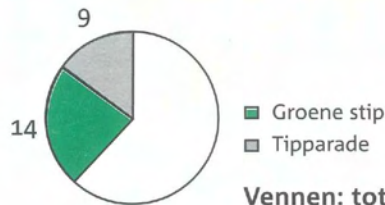
De Nieuwsbrief OBN verschijnt tenminste vier maal per jaar als bijlage in het Vakblad Natuurbeheer. De nieuwsbrief is ook los verkrijgbaar! Losse nummers kunt u aanvragen bij het IKC Natuurbeheer.

Redactie-adres
IKC Natuurbeheer,
Postbus 30
6700 AA Wageningen
t 0317-474823
f 0317-427561
Redactie
Geert van Duinhoven
Vormgeving
Grafisch Atelier Wageningen

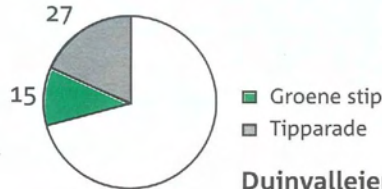
Voor inhoudelijke vragen over OBN kunt u zich wenden tot een van de deskundigenteams:

Bossen
prof. dr. J. J. Fanta
t 0318-471243
Natte schraallanden
drs. A.J.M. Jansen,
t 030-6069585
Hoogveen
prof. dr. M. Schouten,
t 030-6926323
Droge duinen en stuifzanden
dr. A.M. Kooijman,
t 020-5257451
Fauna
ir. D. Bal,
t 0317-474829
Droge en vochtige schraallanden, heide en kalkgraslanden
dr. R. Bobbink,
t 030-2536852
Zwakgebufferde oppervlaktewateren
dr. J.G.M. Roelofs,
t 024-3652340
Laagveenwateren
dr. ir. H. Hosper,
t 0320-298411
Contactpersoon programma OBN-Kennis
drs. M. Klein
t 0317-474838

welke soorten verwacht kan worden dat ze terug keren na de maatregelen. Dat zijn in feite dus de soorten die aangeven of een maatregelen effectief is of niet. Soorten krijgen een Groene Stip als ze aan een of twee criteria voldoen. Zo moet een soort in tenminste 5 OBN-projecten voorkomen binnen een bepaald ecosysteem. Daarnaast vertoont de soort in tenminste 60% van het totaal aantal projecten binnen het betreffende ecosysteem een positieve trend én in minder dan 25 procent een negatieve trend. Om nu te bepalen welke Rode Lijstsoorten dus een Groene Stip krijgen, is zo veel mogelijk informatie van uitgevoerde OBN-projecten verzameld. Dat is zowel informatie over de genomen maatregelen als informatie over de teruggekeerde soorten. Door die informatie slim te ordenen en te rangschikken in databestanden, zijn heel interessante gegevens af te leiden. Een voorbeeld. In het ecosysteem 'Vennen en natte heide' zijn 37 Rode Lijstsoorten te verwachten. In de 33 projecten die tot nu toe zijn uitgevoerd in dit type terrein, voldoen 14 soorten aan de twee criteria voor een Groene Stip. Die soorten zijn in de meeste (>60%) projecten teruggekomen en in weinig projecten (<25%) afgenomen. Daarnaast laten de gegevens van al die 33 projecten ook zien dat de meeste Rode Lijstsoorten terugkeren als er gebaggerd is in combinatie met het vrijstellen van de oevers. Als beheerders daarnaast ook nog eens hydrologische herstelmaatregelen hebben genomen, blijken soorten als Moerashertshooi en Waterlobelia extra te worden gestimuleerd.

Vennen: totaal 37 bedreigde soorten

Duinvalleien: totaal 156 bedreigde soorten

Effectiviteit en efficiëntie

In de rapportage die in januari gereed kwam, hebben Bekker en Lammerts voor elk ecosysteem tabellen gemaakt waaruit de effectiviteit van maatregelen blijkt en waar aan Rode Lijstsoorten al dan niet Groene Stippen zijn toegekend. Soorten die net niet voldoen aan de criteria voor een Groene Stip komen in de 'tip-parade' terecht. Soms zijn deze soorten nog onvoldoende hersteld voor een stip maar vaak zijn ook nog te weinig herstelmaatregelen uitgevoerd in dit ecosysteemtype om stippen uit te kunnen delen.

Het aardige van de 'Groene Stippen' is dat ze veel breder bruikbaar zijn dan alleen richting het grote publiek. Het beleid kan de Groene Stippen gebruiken om de effectiviteit en efficiëntie van de middelen te toetsen. Als blijkt dat bepaalde maatregelen nauwelijks succes hebben, of op een andere goedkopere manier ook gehaald kunnen worden, is dat natuurlijk veel slimmer. Daarnaast blijkt ook uit de methodiek welke soorten misschien helemaal niet gebaat zijn bij wat voor

effectgerichte maatregelen dan ook en waarvoor dus brongegerichte maatregelen een absolute noodzaak zijn.

Praktijkervaringen

Beheerders kunnen hun voordeel doen met de resultaten omdat het eigenlijk een uitgebreid bestand van praktijkervaringen is. Omdat de gegevens over maatregelen gekoppeld zijn aan de concrete projecten, kunnen beheerders zelfs vergelijkbare projecten opzoeken, uit het gegevensbestand of via de contactpersonen en zo gedetailleerde informatie krijgen. Tenslotte ook onderzoekers kunnen de gegevensbestanden gebruiken bij het opzoeken van kennisleemten. Waarom zijn bepaalde maatregelen weinig succesvol terwijl dat wel verwacht werd.

Het OBN-rapport 'Naar een rode lijst met Groene Stip voor hogere planten in Nederland' van R.M. Bekker en E.J. Lammerts is te bestellen bij het IKC Natuurbeheer, telefoon 0317-474801. •